

Орлов Юрій Володимирович,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ПРОГНОЗУВАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЕКТІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ: НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

Стаття присвячена концептуальним засадам прогнозування кримінологічної ефективності проектів нормативно-правових актів. Визначається система кримінологічної інформації, що є базою прогностичного дослідження, а також методи її збирання та узагальнення. Пропонується система критеріїв кримінологічної неефективності нормативно-правових актів як науково-пошукові орієнтири для оцінки проміжних прогнозів.

Ключові слова: прогнозування, нормативно-правовий акт, кримінологічна ефективність, ризик.

Статья посвящена концептуальным принципам прогнозирования криминологической эффективности проектов нормативно-правовых актов. Определяется система криминологической информации, которая является базой прогностического исследования, а также методы ее собирания и обобщения. Предлагается система критериев криминологической неэффективности нормативно-правовых актов как научно-поисковые ориентиры для оценки промежуточных прогнозов.

Ключевые слова: прогнозирование, нормативно-правовой акт, криминологическая эффективность, риск.

The article is devoted to the conceptual principles of prognostication of criminology efficiency of normative-law acts' projects. The system of criminology information which is the base of prognostic research, and also methods of its collecting and generalization, has introduced. The system of criteria of criminology uneffectiveness of normative-law acts is offered as scientifically-searching points for the estimation of intermediate prognoses.

Key words: prognostication, normative-law act, criminology efficiency, risk.

Правотворча діяльність в Україні на сучасному етапі розвитку державно-правової, політичної систем, коли відбувається інтенсифікація суспільних відносин чи не у кожній сфері життєдіяльності, вимагає виваженого, науково обґрунтованого підходу до проектування та прийняття відповідних правових норм. Особливо актуальною дана теза видається на фоні загострення криміногенної обстановки всередині нашої держави, а також посиленням зовнішньо-політичного (геополітичного, регіонального) тиску на її апарат, в тому числі політико-правовими засобами. В цих умовах об'єктивно необхідним є отримання можливості прогнозувати соціально значимі ефекти публічно-управлінських рішень, а осо-

© Орлов Ю.В., 2013

бливо тих, що мають нормативно-правову форму, враховуючи примусовий характер реалізації її положень, а, відтак, й апріорі конфліктогенний потенціал. Не є виключенням в цьому сенсі необхідність дослідження криміногенного потенціалу проектів нормативно-правових актів з метою вчасного упередження негативних наслідків їх впливу на кримінологічну ситуацію.

З цього приводу в науковій літературі вже достатньо тривалий час висловлюються обґрунтовані, на нашу думку, пропозиції щодо необхідності запровадження до практики протидії злочинності інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів. Підтримуючи в цілому таку пропозицію, слід все ж відзначити, що змістовною основною вказаної експертизи є кримінологічний прогноз дії нормативно-правового фактору. Останній же не був увагою самостійних наукових досліджень, що й зумовлює **актуальність теми цієї статті**.

Теоретичні проблеми різних аспектів нормативно-правової детермінації злочинності та її прогнозування почалося знайшли своє висвітлення у працях цілої плеяди таких видатних науковців, як М. О. Барановський, С. В. Бородин, Б. С. Волков, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. І. Долгова, М. П. Дубинін, В. О. Дятлова, С. В. Задиран, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, І. І. Карпець, А. В. Кирилюк, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. В. Лунсєв, Е. Ф. Побегайло, В. І. Поклад, В. М. Попович, В. І. Шакур, Д. А. Шестаков та ін. Однак, й донині залишається низка невирішених питань, одним з яких, зокрема, є вироблення науково-методичних засад прогнозування кримінологічної ефективності проектів нормативно-правових актів.

У зв'язку з наведеним **метою** статті є формування системи знань науково-методичного характеру щодо організації та здійснення прогнозування кримінологічної ефективності проектів нормативно-правових актів.

Досягнення поставленої мети слід почати з визначення такої категорії, як «кримінологічна ефективність нормативно-правового акту». Щодо останньої, в науці не вироблено єдиної точки зору. Однак, не втягуючись до дискусії, яка не є безпосереднім предметом нашого дослідження, зазначимо, що кримінологічна ефективність нормативно-правового акта, як об'єктивованої форми норми права є критерієм його кримінологічної якості. Остання визначається з урахуванням можливості позитивно впливати засобами правового регулювання на виконання завдань системи протидії злочинності на всіх її рівнях та формах. У відповідності до цього, концептуальними параметрами кримінологі-

чної неефективності нормативно-правового акту слід, на нашу думку, визнати: а) детермінування вчинення злочинів; б) блокування дії антикримінальних заходів. У зв'язку з цим пропонуємо під кримінологічною неефективністю нормативно-правового акту розуміти сукупну властивість правових норм, яка полягає у негативному впливі правового регулювання на елементи системи протидії злочинності та/або створенні додаткових або ж ускладнення існуючих криміногенних факторів. Наукове передбачення зазначеної кримінологічно значущої сукупної властивості проекту нормативно-правового акту має низку особливостей.

Перш за все слід зазначити, що прогнозування кримінологічної ефективності проекту нормативно-правового акту з огляду на необхідність забезпечення його науково-методичної виваженості, доцільно диференціювати (за змістом здійснюваних операцій) на чотири фази: 1) кримінологічне прогнозування у сфері дії нормативно-правового акту без врахування дії останнього (пошуковий прогноз); 2) кримінологічне прогнозування у сфері дії нормативно-правового акту із врахуванням дії останнього, тобто тих змін у соціальному порядку, які привносить нормативно-правова інновація (нормативний прогноз); 3) зіставлення показників двох попередніх прогнозів; 4) оцінка ступеня достовірності результатів.

Перша фаза прогнозування нічим не вирізняється з-поміж інших кримінологічних прогнозів за винятком прив'язки до сфери суспільних відносин, які тим чи іншим чином можуть зазначити на собі впливу нормативно-правового соціального регулятора та організується за загальними правилами пошукового системного прогнозу. Мається на увазі прогнозування кримінологічної обстановки шляхом умовного системного продовження у майбутнє тенденцій цього розвитку у минулому та сучасності, абстрагуючись від нормативно-правового фактору, що потенційно здатен змінити ці тенденції [1, с. 471]. В основі такого прогнозування знаходяться певні передумови, серед яких фахівці пропонують виділяти [2, с. 100-109]:

- знання закономірностей розвитку суспільства, вивчення причин та умов вчинення злочинів, знання тенденцій, які властиві економічним, політичним та іншим явищам;
- конкретне вивчення економічних, побутових, культурних та інших особливостей життя на певній території;
- аналіз очікуваних змін рівня життя населення, демографічних показників (народжуваність, смертність, міграція, зайнятість тощо).

Таким чином, дослідницькою основою кримінологічного прогнозування виступають тенденції змін у кримінологічній обстановці

віці (детермінант злочинності, показників злочинності, факторів протидії злочинності) із врахуванням системи зазначених показників у сфері, що імовірно регулюватиметься у майбутньому відповідним нормативно-правовим актом. Методичною основою збирання належної інформації є такі загальновідомі в науці методи, як екстраполяція, експертні оцінки, моделювання, порівняльний аналіз [3, с. 9].

Друга ж фаза прогнозування кримінологічної ефективності нормативно-правового акту з огляду на специфіку її предмету має певні особливості: побудова науково обґрунтованої інформаційної моделі майбутнього стану кримінологічної ситуації з урахуванням дії нормативно-правового фактору вимагає первинного формування *системної* кримінологічної інформації. Враховуючи специфіку механізму нормативно-правової детермінації злочинності¹, вважаємо за доцільне виділити наступні блоки відомостей, що підлягають з'ясуванню під час прогнозування кримінологічної ефективності нормативно-правових актів:

а) для виявлення нормативно-правових детермінант злочинності динамічного типу:

- *інформація про нормативно-правовий акт чи його проект*, що піддається експертизі. Зазначена інформація значною мірою має бути з'ясована на підготовчому етапі кримінологічної експертизи і охоплювати: а) відомості щодо сфери правовідносин, які піддаються нормативно-правовому регулюванню (відносини у сфері протидії злочинності чи відносини загально-соціального характеру); б) відомості щодо сфери правовідносин, які є суміжними з

¹ Про особливості нормативно-правової детермінації злочинності див.: Орлов Ю. В. Поняття нормативно-правових детермінант злочинності та нормативно-правових криміногенних ризиків / Ю. В. Орлов // Наше право. – 2008. – №4. – Ч. 2. – С. 90–94; Орлов Ю. В. Типи нормативно-правової детермінації злочинності / Ю. В. Орлов // Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти: Матеріали науково-практичної конференції (Харків, 14 березня 2009 р.). – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 28-31; Орлов Ю. В. Нормативно-правовая детерминация преступности как центральный элемент экспертно-криминологического исследования нормативно-правовых актов и их проектов / Ю. В. Орлов // Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для органов внутренних дел : м-лы Международной научно-практ. конф. (г. Минск, 30 июня 2010г.). – Минск : Академия МВД Республики Беларусь, 2010. – С. 251-252; Орлов Ю. В. Механізм нормативно-правової детермінації злочинності / Ю. В. Орлов // Право і безпека. – 2012. – № 4; Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення. Монографія / Ю. В. Орлов. – Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2010. – 266 с.

вищенаведеними, а також, які залежать від них. Наприклад, від сфери бюджетного регулювання значною мірою залежать такі галузі як соціальне забезпечення, природоохоронна діяльність, державна служба тощо; в) нормативно-правова база, яка забезпечує функціонування зазначених суміжних та залежних сфер правовідносин; г) відомості щодо конститутивної залежності конкретного нормативно-правового акту від інших, а також взаємодії з ними (інформація щодо бланкетних, колізійних норм права, а також щодо прогалин у правовому забезпеченні функціонування соціальної сфери у зв'язку із введенням правової інновації); д) інформація про метод правового регулювання; е) інформація про суб'єкта ініціювання прийняття нормативно-правового акту: суб'єкта законодавчої ініціативи, профільного міністерства, відомства, імовірної групи тиску (лоббі), її політичної та/або бізнесової приналежності, мети нормотворчої активності (за можливістю).

- *інформація про особливості суспільних відносин*, які піддаються (піддаватимуться) нормативно-правовому регулюванню, а також суміжні з ними суспільні відносини та інші соціальні практики: а) відомості щодо соціальних традицій, що мають суттєве значення у зв'язку з прийняттям (дією) нормативно-правового акта; б) відомості щодо інноваційних процесів (соціальних потреб і тенденцій розвитку) у зазначеній сфері, а також її нормативно-правової та іншої урегульованості і збалансованості, в тому числі відомості щодо наявності та розвиненості моральних, релігійних та інших соціальних регуляторів поведінки; в) відомості щодо наявності, ступеня та джерел соціальної напруженості у зазначеній сфері; г) інформація щодо соціальних ресурсів, необхідних для реалізації нормативно-правового акта (матеріальні, організаційні, ідеологічні тощо)

- *інформація про стан злочинності, а також систему запобіжних (антикримінальних) заходів у сфері суспільних відносин*, які регулюються (регулюватимуться) нормативно-правовим актом чи його проектом, що піддається експертизі: а) структура, географія злочинності у зазначеній сфері (статистичні дані щодо кількості та видів злочинів, які найбільш часто вчинюються); б) відомості щодо осіб (узагальнені показники), які вчинили злочини; в) інформація про способи та мотиви вчинення останніх; г) інформація про основні детермінанти зазначених злочинів; д) динаміка злочинності у сфері суспільних відносин, які регулюються (регулюватимуться) нормативно-правовим актом чи його проектом, що піддається експертизі (у разі дослідження чинного нормативно-правового акта – показники злочинності до його прийняття та після); е) відомості про спеціальні програми, плани про-

тидії злочинності, а також про матеріально-технічне, організаційне та кадрове забезпечення суб'єктів протидії злочинності у зазначеній сфері.

б) для виявлення нормативно-правових детермінант злочинності статичного типу:

- *інформація про особливості структури правовідносин*, які вводить в соціальну практику нормативно-правовий акт чи його проект, а саме: наявність всіх компонентів правовідносин (об'єкта, суб'єктів, суб'єктивних права та юридичних обов'язків) та адекватність їх співвідношення і конструювання об'єктивним соціальним потребам, вимогам юридичної техніки;

- *інформація щодо механізму реалізації нормативно-правового акта чи його проекту*: а) відомості щодо наявних чи проектних правових процедур реалізації об'єкта експертизи: наявність відповідних положень, методичних вказівок, порад тощо, які б давали змогу суб'єкту застосування норми права чітко уявляти його механізм; б) відомості про джерела та реальні можливості матеріально-технічного забезпечення реалізації нормативно-правового акта, в тому числі й особливо про залежність його реалізації від джерел іноземного інвестування – міждержавних позик, приватних інвестицій тощо, що може свідчити про посилення зовнішньополітичної залежності та формування додаткових важелів іноземного управління у вузько-корпоративних цілях без врахування національних інтересів, в тому числі й у сфері протидії злочинності; в) відомості щодо примусових механізмів виконання положень нормативно-правового акта чи його проекту, а також відповідальності за їх невиконання; г) відомості щодо обсягу та механізму контролю за виконанням нормативно-правового акта;

- *інформація про особливості лінгвістичного та формально-юридичного конструювання норм права у об'єкті експертизи*: а) відомості про використання латентних текстових форм; б) відомості про використання бланкетних та відсильних диспозицій норм права; в) відомості про конкуруючі норми; г) відомості про порушення законів формальної логіки у тексті нормативно-правового акта чи його проекту.

Важливим джерелом інформації як для першої, так і для другої фази прогнозування кримінологічної ефективності проекту нормативно-правового є дані державознавчого та правового прогнозування. Державознавче прогнозування визначає можливі майбутні зміни основних параметрів держави: цілей, функцій та системи органів державної влади та місцевого самоврядування, співвідношення громадянського суспільства та держави. Правове

прогнозування надає інформацію про майбутній стан права: системи нормативних актів, правових відносин, суспільної правосвідомості, механізмів реалізації права тощо.

Крім того, залежно від конкретного проекту нормативно-правового акту, а також з огляду на високу ступінь динамічності вітчизняної системи права, використанню підлягають також і прогнози, плани, програми щодо інших видів діяльності, зокрема державного управління, економіки, внутрішньої та зовнішньої політики, соціальної та науково-технологічної політики, охорони здоров'я і довкілля, протидії злочинності, корупції тощо. Наприклад, Стратегія економічного та соціального розвитку України на відповідні роки, Концепція адміністративної реформи в Україні, Стратегія реформування державної служби, довгострокові (перспективні) програми діяльності КМУ тощо². Зазначена інформація, маючи безпосередній вплив на формування у майбутньому кримінологічної обстановки, централізовано збирається та обробляється Міністерством юстиції України.

На підставі отриманої із цих джерел інформації здебільшого й відбувається аналіз відповідності змісту проекту нормативно-правового акта, робиться висновок про суперечливість чи несутеречливість його положень загальним тенденціям розвитку соціальних сфер. Обов'язковому врахуванню підлягає узгодженість проекту нормативно-правового акта з наявними та прогнозованими параметрами системи протидії злочинності (зокрема, структурою відповідних органів державної влади, програмами соціального розвитку, їх фінансуванням тощо), а також детермінаційним комплексом злочинності у відповідній сфері. Щодо останньої, – має бути з'ясовано: чи справлятиме вплив на окремі групи криміногенних факторів відповідний проект нормативно-правового акту і який саме?

Разом з тим, зазначена група відомостей становить кримінологічний інтерес не апріорі, а у зв'язку з дослідженням кримінологічної ефективності конкретного нормативно-правового акту. Відтак, акцентуючи увагу на родових ознаках наведеної вище кримінологічної інформації, в кримінологічно-прогностичному дослідженні дії нормативно-правового акту об'єктивно необхідним є прив'язка до певних критеріїв його кримінологічної ефективності (неефективності). Проведений аналіз наукової літератури з кримінології, теорії права та соціології [4; 5; 6; 7; 8; 9 та ін.], а також

² Збір та аналіз інформації із зазначених джерел у науці дістав назву узагальненого сценарію. Він дозволяє отримати цілісну картину майбутнього стану держави і права.

ряду нормативних документів дає підстави виділити низку блоків (груп) недоліків нормативно-правових актів чи їх проектів, які характеризуються відносною функціональною однорідністю та здатністю детермінувати злочинність. У своїй багатовекторності критерії кримінологічної неефективності нормативно-правового акта чи його проекту можуть бути розподілені на наступні категорії:

1. Відставання норм права від реальних суспільних потреб, неадекватне їх випередження чи інша невідповідність правової регламентації.

2. Соціальна збитковість регулювання правовідносин, коли негативні наслідки і соціальні витрати перевищують позитивні соціальні результати.

3. Привнесення до соціального життя елементів конфліктності інтересів і поведінки різних соціальних груп.

4. Наявність правових передумов для формування колізій правових інтересів у кореспондуючих суб'єктів правовідносин.

5. Невідповідність норм права системі загальноприйнятих більшістю населення життєвих цінностей, культурних традицій, а також соціальним очікуванням населення, стереотипам законослухняної поведінки.

6. Надлишковість публічно-правових форм і методів регулювання суспільних відносин, що не виправдано обмежують свободу соціально-економічної діяльності і можуть призвести до дестабілізації правопорядку.

7. Невідповідність способів (типів) правового регулювання (дозвільний, зобов'язальний, заборонний; диспозитивний, імперативний) сфері та предмету правового регулювання, його цілям, принципам, а також вимогам правопорядку та законності.

8. Необґрунтована комерціалізація обігу суспільних благ як прямими, так і побічними способами: звуження доступності освіти, медичних та інших соціальних послуг, можливостей реалізації права на працю, гідну її оплату тощо.

9. Фінансово-економічна, організаційно-управлінська, наукова, кадрова та інша незабезпеченість практичної реалізації положень нормативно-правового акта чи його проекту.

10. Фінансово необґрунтоване крайньою необхідністю збільшення розміру зовнішньодержавних грошових зобов'язань.

11. Невизначеність об'єктно-предметного та суб'єктного складу правовідносин, умов і підстав їх виникнення, зміни чи припинення: а) порушення принципу справедливості та прозорості суб'єктного складу правовідносин; б) у відповідних випадках – відсутність особистісних, професійних, освітніх чи економічних вимог, що пред'являються до учасників правовідносин; в) відсут-

ність вимог щодо отримання спеціальних дозволів (ліцензій) для здійснення окремих видів діяльності, які можуть спричинити шкоду приватним, суспільним чи державним інтересам, а також відсутність порядку і умов здійснення ліцензійних видів діяльності; г) відсутність необхідних заборон чи обмежень для учасників правовідносин; д) завищені вимоги до особи, що пред'являються до неї як умова реалізації її прав або виконання обов'язків; е) відсутність або недостатньо чіткий опис підстав чи умов виникнення, зміни чи припинення правовідносин (наявність оціночних (чи погано визначених) понять і словосполучень, що виступають як підстави чи умови виникнення, зміни чи припинення правовідносин).

12.Невизначеність і розбалансованість інтересів суб'єктів правовідносин, їх прав та обов'язків: а) порушення балансу прав, законних інтересів і обов'язків учасників правовідносин; відсутність кореспондування праву громадянина чи юридичної особи обов'язку державного органу; б) створення умов для зловживання пільговими правовими режимами чи компенсаційними схемами; в) створення передумов для монополізації способів здійснення суб'єктивних прав і свобод, окремих видів діяльності, ринку товарів і послуг; г) дублювання функцій і повноважень державних органів і посадових осіб; д) невизначеність підстав та умов прийняття рішень або вчинення дій державними органами чи службовими особами або наділення їх надмірними дискреційними повноваженнями; е) невиправдано широке надання реєстраційних, дозвільних, контрольних та юрисдикційних нормотворчих повноважень державним органам і службовим особам за формулою «мають право».

13.Недоліки в механізмі реалізації нормативно-правового акта: а) невизначеність порядку реалізації суб'єктивних прав чи виконання юридичних обов'язків; б) незабезпеченість нормативно-правового акта (чи окремих його норм) адміністративними процедурами – нормативно встановленим порядком і строками виконання обов'язків державних органів, службових, юридичних і фізичних осіб; в) відсутність способів примусового виконання нормативних положень, відновлення і захисту порушених прав та законних інтересів; г) відсутність нормативно закріплених засад здійснення контролю (в тому числі системи звітності) за державними органами та службовими особами та громадянами; д) відсутність порядку здійснення повноважень контролюючими державними органами і службовими особами; е) надмірна обтяженість контрольних процедур для підконтрольних осіб; ж) відсутність конкурсних (аукціонних) процедур при отриманні і реалізації матеріальних цінностей.

14. Недоліки, пов'язані із встановленням юридичної відповідальності, порядку її реалізації: а) відсутність відповідальності за суттєві порушення вимог нормативно-правового акта чи його проекту; б) конкуренція типів і видів юридичної відповідальності (співпадання юридичних ознак правопорушень в нормативно-правовому акті чи його проекті, що піддається експертизі з ознаками правопорушень, передбачених в інших галузях права); в) неконкретизований чи обмежений опис ознак складу правопорушення; г) невідповідність видів і розміру стягнень чи покарання (в межах юридичної відповідальності) характеру і ступеню суспільної шкідливості (небезпечності) правопорушення; д) наявність необґрунтованих юрисдикційних імунітетів, що виключають можливість притягнення до юридичної відповідальності; е) невизначеність чи недоліки у визначеності (необґрунтоване застосування оціночних або погано визначених понять) підстав чи умов для звільнення від юридичної відповідальності або її пом'якшення; є) відсутність у державних органів чи службових осіб достатніх повноважень (або ж їх дублювання) для застосування заходів юридичної відповідальності; ж) відсутність механізму виконання заходів юридичної відповідальності.

15. Недоліки формально-логічного, лінгвістичного та юридико-технічного конструювання норм права: а) наявність логічних помилок у конструюванні норм права (наприклад, підміна поняття, тези тощо), що призводить до неоднозначності можливостей їх застосування; б) суперечливість (колізійність) змісту кількох норм права, що також створює можливості ситуативного маніпулювання в процесі їх застосування; в) невинуватно велика кількість відсильних чи бланкетних норм права, що фактично надають органам державної виконавчої влади право відомчої правотворчості і право самостійно встановлювати правила поведінки; г) відсутність у нормативно-правовому акті заохочувальних норм, що стимулюють законотворчу поведінку; д) невинуватно використання у тексті норми права оціночних та погано визначених понять типу «у разі необхідності», «вжити усіх можливих заходів», «всебічно сприяти», «докладати зусиль» тощо.

Формування кримінологічного прогнозу дії нормативно-правового акту на підставі вказаних вище критеріїв та інформаційної бази в перспективі має відкрити можливість для зіставлення його показників із пошуковим кримінологічним прогнозом (тобто без врахування дії нормативно-правового акту), а також дійти висновків щодо кримінологічної ефективності нормативно-правового акту як в цілому, так і окремих його положень. Ефективним у цьому плані є використання алгоритмів багатомірного

шкалювання [10, с. 188] (наприклад, побудова шкал Терстоуна чи Лайкерта) з відповідними матрицями ознак між порівнюваними об'єктами.

У процесі верифікації прогнозу визначається рівень його обґрунтованості шляхом аналізу прогностичної інформації, застосованих методів та ступеня врахування усіх закономірностей розвитку суспільства і права [11, с. 8]. Для підвищення надійності прогнозу можуть проводитись операції його уточнення в міру надходження додаткової кримінологічно значущої інформації.

При цьому, варто зауважити, що у суворо діалектичному значенні виявлені нормативно-правові положення, що здатні у майбутньому обумовлювати погіршення кримінологічної ситуації, мають лише потенційну здатність до криміногенної детермінації, адже до прийняття відповідного акта не мають юридичної сили. Відтак, вони перебувають у статичному стані, який можна охарактеризувати терміном «ризик», який принципово відрізняється від категорії «детермінанта» чи «фактор» злочинності, хоча і пов'язаний певним чином з ними.

У сучасному гуманітарному і соціальному знанні існують різні визначення ризику, обумовлені різними ситуаційними контекстами та особливостями застосування. Зазвичай поняття ризику пов'язується з небезпекою, з імовірністю настання небажаних наслідків, із соціокультурним способом сприйняття ситуації як небезпечної тощо. Так, Г. Г. Малинецький під ризиком розуміє можливу небезпеку настання небажаного наслідку [12, с. 88]. Схожу позицію стосовно поняття ризику висловлює Ю. Л. Воробйов, який вказує, що ризик – це ймовірність втрат. С. П. Капиця та С. П. Курдюмов розуміють ризик як невизначеність результату [13, с. 40] тощо. Узагальнюючи існуючі в літературі визначення, вважаємо за можливе розуміти ризик як *можливість (імовірність) настання небажаних наслідків*. У такому значенні кожен ризик в певному сенсі є пропорційним як очікуваним втратам (міра ризику), що можуть бути спричинені ризиковою подією, так і ймовірністю цієї події.

Поняття ризику відоме багатьом сферам наукового знання, які так чи інакше ставлять перед собою завдання прогнозу та вироблення засобів запобігання небажаному результату. Не має бути винятком і кримінологічна наука, яка, на наше переконання, потребує введення до свого термінологічного інструментарію поняття *криміногенного ризику*, який можливо, на нашу думку розуміти як *характеристику об'єкта, явища, діяльності, що пов'язана з невизначеністю її результату і можливими небажаними наслідками у кримінологічній обстановці (ситуації)*.

Потреба у оперуванні зазначеним терміном виникає здебільшого саме у сфері кримінологічного прогнозування. І прогнозування кримінологічної ефективності нормативно-правового акту не позбавлене такої потреби, що обумовлено вимогами науковості. У зв'язку з цим під *нормативно-правовим криміногенним ризиком* вважаємо за можливе розуміти *кримінологічно обґрунтовану імовірність негативних змін у кримінологічній обстановці у зв'язку з можливою реалізацією норми права, яка об'єктивована у проекті нормативно-правового акта*. При цьому нормативно-правові криміногенні ризики виступають формою існування нормативно-правових детермінант злочинності у їх потенційному стані і є, таким чином, їх характеристикою.

Отже, виявлення в процесі кримінологічного прогнозування проекту нормативно-правового акту положень, що у сукупності дають підстави дійти можливості про наявність в ньому нормативно-правових криміногенних ризиків за визначеними параметрами, має становити наукову підставу для висновку про його кримінологічну неефективність і навпаки. В подальшому ця інформація може бути використана для: а) відповідного коригування тексту проекту нормативно-правового акту в межах наукової (кримінологічної) експертизи на відповідній стадії нормотворчого процесу; б) внесення змін до суміжних нормативно-правових актів чи їх проектів (в цьому випадку результати прогнозування кримінологічної ефективності проекту нормативно-правового акту можуть слугувати науковим обґрунтуванням до ініціювання змін чи доповнень до відповідних нормативно-правових актів); в) відмови від прийняття нормативно-правового акту, дія проекту якого піддавалася кримінологічному прогнозуванню.

Список використаних джерел:

1. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. д.ю. н., проф. А. И. Долговой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА), 2002. – 848 с.
2. Бородин С. В. Борьба с преступностью: теоретическая модель / С. В. Бородин. – М. : Юрид. лит., 1990. – 287 с.
3. Кириллов М. А. Прогнозирование преступности: лекция / М. А. Кириллов / под ред. Г. А. Аванесова. – М. : ЮИ МВД России, 2000. – 25 с.
4. Барановский Н. А. Методология криминологической экспертизы проектов нормативно-правовых актов / Н. А. Барановский // Юстиция Беларуси. – 2006. – №5. – С. 56-62.
5. Задиран С. Прогнозирование реализуемости правовых норм в процессе проведения криминологической экспертизы проектов нормативных правовых актов / С. Задиран // Юстиция Беларуси. – 2006. – №9. – С. 63-67.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 3 / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 317 с.

7. Рабинович П. Эффективность юридических норм: общетеоретическо-понятийный инструментальный дослідження / П. Рабинович // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – №1 (52). – С. 13-21.
8. Южаков В. Н. Опыт антикоррупционной экспертизы проектов федеральных законов / В. Н. Южаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gov.karelia.ru/Leader/Reform/exp.html.
9. Шилз Э. Общество и общества: макросоциологический подход / Э. Шилз // Американская социология: Перспективы. Проблемы. Методы. – М., 1972. – С. 351-369.
10. Социология и математика: сборник избранных трудов Ю. Н. Толстовой. – М. : Научный мир, 2003. – 324 с.
11. Бакуменко В. Підходи до прогнозування нормотворчої діяльності / В. Бакуменко, С. Кравченко // Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президентові України. – Вип.2. – 2002 р. : зб. наук. праць. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – С. 3-9.
12. Малинецкий Г. Г. Управление риском и редкие катастрофические события / Г. Г. Малинецкий // Математическое моделирование. – 2002. – № 8. – Т. 14. – С. 86-91.
13. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 288 с.

Надійшла до редакції 02.11.2012